

Z PROBLEMATYKI TEOLOGICZNEJ

SEMINARE

t. 38 * 2017, nr 1, ss. 11-22

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2017.1.01>

Ks. RYSZARD F. SADOWSKI¹ SDB
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

PROBLEMATYKA KRYZYSU EKOLOGICZNEGO W DOKUMENTACH ŚWIĘTEGO I WIELKIEGO SOBORU CERKWI PRAWOSŁAWNEJ

ECOLOGICAL CRISIS ISSUES IN DOCUMENTS OF THE HOLY
AND GREAT COUNCIL OF THE ORTHODOX CHURCH

Summary

The Council, which took place on 18-26 June 2016 in Crete was an extremely important event that referred to the rich tradition of the Orthodox Ecumenical Councils. The Council pointed to the key challenges faced by man today. Among these challenges there is the ecological crisis. Teaching of the council suggests that this crisis is anthropogenic in its nature. Its sources are the secularization and the weakening of human ties with the Creator, which leads to egoism, individualism, consumerism and abuses against nature. As a chance to overcome the crisis, the council indicates ecological conversion, Christian asceticism, proper education and inter-generational responsibility.

Keywords: Ecological Crisis; Religion and Ecology; Orthodox Church; Holy and Great Council of the Orthodox Church

Streszczenie

Sobór, który odbył się w dniach 18-26 czerwca 2016 roku na Krecie był niezwykle ważnym wydarzeniem, które nawiązuje do bogatej prawosławnej tradycji soborów powszechnych. Sobór wskazał najważniejsze wyzwania, przed którymi staje dziś człowiek. Wśród tych wyzwań znajduje się kryzys ekologiczny. Nauczanie soboru wskazuje, że kryzys ten ma charakter antropogeniczny. Jego źródłem jest sekularyzacja i osłabienie więzi człowieka ze Stwórcą, co prowadzi do egoizmu, indywidualizmu, konsumpcjonizmu i nadużyć względem przyrody. Jako szansę na przezwyciężenie kryzysu sobór wskazuje ekologiczne nawrócenie, chrześcijańską ascezę, właściwą edukację oraz odpowiedzialność międzypokoleniową.

Słowa kluczowe: kryzys ekologiczny; religia i ekologia; prawosławie; Cerkiew; Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej

¹ Ks. dr hab. Ryszard F. Sadowski, prof. UKSW jest zatrudniony w Katedrze Antropologii Środowiskowej w Instytucie Ekologii i Bioetyki na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej UKSW. W swoich badaniach koncentruje się wokół zagadnień związanych z filozoficzną refleksją nad kryzysem ekologicznym oraz rolą religii w jego rozpoznawaniu i przezwyciężaniu. E-mail: r.sadowski@uksw.edu.pl

WPROWADZENIE

Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej odbył się w dniach 18-26 czerwca 2016 roku na Krecie. Obradom, które miały miejsce w Prawosławnej Akademii Krety w Kolymbari przewodniczył Bartłomiej I ekumeniczny patriarcha Konstantynopola i honorowy zwierzchnik prawosławia. W soborze uczestniczyło 10 Cerkwi prawosławnych: Patriarchat Ekumeniczny, Aleksandryjski i Jerozolimski oraz Cerkiew Serbii, Rumunii, Cypru, Grecji, Polski, Albanii oraz Ziem Czeskich i Słowacji (ŚiWSCP 2016a). W Synaksach, tzn. Wszechprawosławnych Naraadach Przedsochorowych, które odbyły się w styczniu i marcu 2016 r. wzięło udział więcej autokefalicznych Cerkwi prawosławnych (Charkiewicz 2016; KAI 2016). Ostatecznie jednak z obrad w soborze wycofał się Patriarchat Bułgarski, Antiocheński, Moskiewski i Gruziński (Biskup siemiatycki Jerzy 2016).

Sobór, który odbył się w czerwcu 2016 r. na Krecie, jest wydarzeniem niezwykle doniosłym. Nawiązuje on bowiem do siedmiu soborów powszechnych począwszy od Soboru Nicejskiego I z roku 325 aż po Sobór Nicejski II z roku 787 (KAI 2016; Evdokimov 1964, 176-179). Zatem od VIII w. nie odbył się żaden sobór uznany przez Cerkiew za powszechny, tzn. taki, którego nauczanie obowiązuje wszystkich wyznawców prawosławia. Pomimo kwestionowania przez niektóre patriarchaty powszechności Soboru Kretańskiego, ranga tego wydarzenia jest ogromna i odbiła się szerokim echem wśród wyznawców prawosławia, którzy z uwagą śledzą wyniki obrad soborowych.

Nauczanie Soboru Wszechprawosławnego zawarte jest w ośmiu dokumentach:

1. *Orędzie Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej*
2. *Przesłanie Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej do prawosławnego ludu i wszystkich ludzi dobrej woli*
3. *Ważność postu i jego wypełnianie dzisiaj*
4. *Relacje Cerkwi prawosławnej z pozostałym światem chrześcijańskim*
5. *Autonomia i sposób jej ogłaszania*
6. *Prawosławna diaspora*
7. *Sakrament małżeństwa i jego przeszkody*
8. *Misja Cerkwi prawosławnej we współczesnym świecie.*

Należy podkreślić, że – w odróżnieniu od wydanej w 2015 r. przez papieża Franciszka encykliki *Laudato Si'* koncentrującej się na zagadnieniach środowiskowych – dokumenty soborowe poświęcone są wielu wyzwaniom, przed jakimi stają dziś wyznawcy prawosławia. Stąd tylko niektóre dokumenty soborowe odnoszą się do kryzysu ekologicznego. Stosunkowo niewielka objętość dokumentów soborowych przesądza też o tym, że zagadnienia związane z kryzysem ekologicznym zostały w nich jedynie zasygnalizowane. Częściej wskazują one kierunek prawosławnej refleksji, niż proponują konkretne sposoby ich rozwiązania. Pełny tekst dokumentów soborowych w języku greckim, rosyjskim, angielskim i francuskim dostępny jest na oficjalnej witrynie internetowej soboru: www.holycouncil.org.

Zaś polskie tłumaczenie dokumentów soborowych ukazało się nakładem Warszawskiej Metropolii Prawosławnej w 4 numerze czasopisma *Cerkiewny Wiestnik* z 2016 roku.

Niniejsze opracowanie stawia sobie za cel ukazanie nauczania Świętego i Wielkiego Soboru Cerkwi Prawosławnej na temat współczesnego kryzysu ekologicznego, jego przyczyn i sposobów przezwyciężenia. Dokumenty soborowe świadczą bowiem o tym, że najważniejsi liderzy Cerkwi prawosławnej dołączają do prawosławnego patriarchy Konstantynopola Bartłomieja I, który od wielu lat aktywnie angażuje się w walkę z kryzysem ekologicznym. Tym samym Cerkiew jako cała wspólnota prawosławna dołącza do największych religii świata, które od kilku dekad mobilizują zarówno swoich wiernych, jak i wyznawców innych religii, a nawet osoby nieidentyfikujące się z żadną religią do zaangażowania na rzecz troski o Ziemię, nasz wspólny dom. Lepsze zrozumienie ekologicznego przesłania soboru może więc pomóc w większym zaangażowaniu się wyznawców Cerkwi prawosławnej w działalność prośrodowiskową.

1. FAKT KRYZYSU

Kryzys ekologiczny jest faktem, który od kilku dekad stał się jednym z głównych wyzwań ludzkości. Od lat 60. XX w. mówią o nim naukowcy, politycy i aktywiści ekologiczni. Paradoksalnie, liderzy religijni, których zasadniczym celem jest wskazywanie swym współwyznawcom drogi ku „tamtemu światu” uważnie obserwują zjawiska, jakie wpływają na życie ludzi na „tym świecie”. Wśród tych zjawisk dostrzegają doniosłość współczesnych wyzwań środowiskowych. Wśród grona liderów religijnych, którzy aktywnie włączają się w działania na rzecz przeciwdziałania kryzysowi ekologicznemu są duchowi przywódcy dwóch największych wyznań chrześcijańskich: ekumeniczny patriarcha Konstantynopola Bartłomiej I – honorowy zwierzchnik prawosławia oraz ostatni papież Kościoła katolickiego. Zaangażowanie chrześcijańskich liderów w sprawy ochrony środowiska przyrodniczego jest powszechnie znane. Wyjątkową figurą na tym polu jest Bartłomiej I, którego media określają jako „zielonego patriarchę”. Najprawdopodobniej po raz pierwszy oficjalnie tytułu tego użył wiceprezydent USA Al Gore podczas wizyty patriarchy w Białym Domu w roku 1997 (Sadowski 2015, 320-321).

W podobny sposób doceniono ekologiczne zaangażowanie zwierzchników Kościoła katolickiego. Liczne wypowiedzi Jana Pawła II na temat konieczności zaangażowania chrześcijan w troskę o stworzenie oraz ogłoszenie św. Franciszka z Asyżu patronem ekologów przygotowały klimat do zaangażowania w kwestię ekologiczną Benedyktowi XVI. To właśnie on jako pierwszy został określony „zielonym papieżem” (Rezac 2016). Zaś aktywność papieża Franciszka na polu ekologicznym przyczyniła się do tego, że zaczęto go nazywać „najbardziej zielonym papieżem” (Sisson 2013).

Dostrzeżenie ekologicznego zaangażowania Bartłomieja I jednoznacznie potwierdza, że w jego opinii kryzys jest bezspornym faktem, który negatywnie rzu-

tuje nie tylko na doczesne życie ludzi, ale także na jego wymiar duchowy. Wiele wskazuje na to, że to właśnie z jego inicjatywy tematyka środowiskowa została włączona do najważniejszych zagadnień, którymi zajął się sobór. Potwierdzeniem odpowiedzialnej troski o stworzenie i podobnej perspektywy ujmowania kryzysu ekologicznego są wspólne deklaracje Bartłomieja I i kolejnych papieży. Wszystkie te dokumenty w mniejszym lub większym zakresie podejmują tematykę środowiskową:

- Wspólna deklaracja papieża Jana Pawła II i ekumenicznego patriarchy Bartłomieja I przyjęta 10 czerwca 2002 r. w Wenecji (John Paul II i Bartholomew I 2003, 143-147).

- Wspólna deklaracja papieża Benedykta XVI i ekumenicznego patriarchy Bartłomieja I przyjęta 30 listopada 2006 r. w Phanar w Turcji (Benedict XVI i Bartholomew I 2006).

- Wspólna deklaracja papieża Franciszka i ekumenicznego patriarchy Bartłomieja I *Ku pełnej jedności* przyjęta 25 maja 2014 r. w Jerozolimie (Franciszek i Bartłomiej I 2014).

Wszechprawosławny Sobór, dokonując refleksji nad współczesnym światem z perspektywy nauczania Cerkwi, wskazuje na wiele różnych kryzysów, jakich doświadcza dziś ludzkość. Dokumenty soborowe mówią o kryzysie gospodarczym, społecznym, humanitarnym, politycznym i duchowym. Wskazują też na kryzys małżeństwa, rodziny, wolności, tożsamości, ruchu ekumenicznego i kryzys uchodźców. Wśród tych kryzysów ojcowie soborowi wskazują także na kryzys ekologiczny. W dokumentach soborowych wyrażenie „kryzys ekologiczny” występuje trzykrotnie (ŚiWSCP 2016a, 14; ŚiWSCP 2016b, 8; ŚiWSCP 2015c, F10), ponadto raz użyto wyrażenia „problem ekologiczny” (ŚiWSCP 2016a, 14). Wskazany w tym opracowaniu cel przesądza o skupieniu się na refleksji nad kryzysem ekologicznym i na sposobie jego ujęcia przez uczestników soboru.

Soborowe *Orędzie* mówi o korzeniach kryzysu ekologicznego, jego antropogenicznym charakterze oraz jego nasilaniu się w ostatnich stuleciach. Sobór wskazuje wprost na ludzkie namiętności jako bezpośrednie przyczyny narastania kryzysu. Zmiany klimatyczne są zaś – zdaniem ojców soborowych – zgubną konsekwencją nieodpowiedzialnego stylu obecności człowieka w świecie, które zagrażają „w wielkim stopniu środowisku naturalnemu, naszemu wspólnemu «domowi»”. Ponadto ojcowie soborowi akcentują odpowiedzialność człowieka za korzystanie z przyrody zgodnie z uprawnieniami, jakich Stwórca mu udzielił. Podkreślają, że człowiek jest jedynie zarządcą, stróżem i kapłanem stworzenia, które ostatecznie należy do swego Stwórcy (ŚiWSCP 2016a, 14).

Soborowe *Przesłanie* także mówi o współczesnym kryzysie ekologicznym, jego antropogenicznym charakterze i skutkach w postaci zanieczyszczeń powietrza i zmian klimatycznych. Dokument ten wskazuje na przyczyny zaistnienia kryzysu, sposoby jego przewyciężenia oraz zwraca uwagę na międzypokoleniowy wymiar odpowiedzialności człowieka za przyrodę. Ponadto *Przesłanie* jeszcze mocniej niż

Orędzie akcentuje fakt, że człowiek jest jedynie zarządcą stworzenia, nie zaś jego właścicielem (ŚiWSCP 2016b, 8).

2. PRZYCZYNY KRYZYSU

Nauczanie soborowe nie pozostawia wątpliwości co do tego, że człowiek jest źródłem kryzysu ekologicznego, a jego korzenie mają charakter duchowy i moralny. Ojcowie soborowi upatrują przyczyn tego kryzysu w ludzkiej chciwości, nienasyconości, egoizmie i skłonności do zaborczości, które są konsekwencją sekularyzacji oddzielającej człowieka od Stwórcy i od duchowego wpływu Cerkwi (ŚiWSCP 2016a, 14 i 10). W efekcie obecność człowieka w świecie powoduje niszczenie środowiska, niekontrolowane wykorzystywanie biotechnologii i biomedycyny genetycznej w odniesieniu do początku, trwania i końca życia człowieka (ŚiWSCP 2015c, B2).

Doceniając znaczenie nauki, sobór wskazuje na jej ograniczenia. Wiedza naukowa dostarcza wprawdzie coraz więcej informacji o świecie, nie wskazuje jednak zasad, które pozwoliłyby odpowiedzieć na pytanie, jak tej wiedzy używać. Odpowiedzi na egzystencjalne i moralne problemy oraz sens swego istnienia człowiek znajduje bowiem w religii (ŚiWSCP 2016a, 11). Ulegając zaś laicyzacji, traci orientację w świecie wartości i łatwo poddaje się złym skłonnościom, które prowadzą do nieodpowiedzialnego korzystania z daru stworzenia. Zjawisko to nasila się wraz z rozwojem współczesnego społeczeństwa globalnego, ukierunkowanego na posiadanie i indywidualizm (ŚiWSCP 2016a, 13).

Dokumenty soborowe wskazują na trzy bezpośrednie przyczyny kryzysu ekologicznego. Są to: indywidualizm, pogoń za szczęściem poprzez zdobywanie dóbr konsumpcyjnych oraz odrzucenie wszechstronnej koncepcji rozwoju.

Indywidualizm jest zdaniem ojców soborowych konsekwencją globalizacji, która prowadzi do stopniowego zacierania odrębności pomiędzy różnymi tradycjami narodowymi, religijnymi i ideologicznymi oraz skłania do porzucania osiągnięć społecznych pod pretekstem restrukturyzacji gospodarki światowej, której efektem jest pogłębianie się przepaści między bogatymi i ubogimi. To zaś prowadzi do atomizacji społeczeństw. Cerkiew przestrzega też przed „autonomią gospodarki”, która przejawia się w uniezależnieniu się gospodarki od podstawowych potrzeb człowieka i przekształcenia jej w cel sam w sobie. Ojcowie soborowi zachęcają więc do ochrony tożsamości narodów i wzmacniania lokalnych tradycji. Proponują alternatywną dla globalizmu koncepcję jednoczenia współczesnego świata na wzór organizacji Cerkwi przy poszanowaniu odrębności Cerkwi lokalnych i ich fundamentalnej równości (ŚiWSCP 2016a, 15).

Obserwując zrównujące i bezosobowe ujednoczenia współczesnego świata, prawosławie głosi „szacunek dla cech jednostkowych ludzi i ludów” (ŚiWSCP 2016b, 9). Prawosławna antropologia sprzeciwia się bowiem zarówno apoteozie jednostki i jej praw, jak i upokarzającemu poniżeniu osoby ludzkiej w ramach

struktur ekonomicznych, społecznych, politycznych i komunikacyjnych (ŚiWSCP 2016a, 16).

Jako kolejną przyczynę kryzysu ekologicznego sobór wskazuje pogoń za szczęściem poprzez zdobywanie dóbr konsumpcyjnych. Ojcowie soborowi uważają, że niewłaściwe użytkowanie i wyczerpywanie zasobów naturalnych jest konsekwencją dążenia do nieustannego wzrostu dobrobytu i nadmiernej konsumpcji. Człowiek w ten sposób odrzuca bowiem pierwotny zamysł Stwórcy, w myśl którego może on wprawdzie korzystać z powierzonego mu stworzenia, ma jednak względem niego określone zobowiązania (ŚiWSCP 2015c, F10). Sobór wskazuje, że powszechne przyjmowanie konsumpcyjnego stylu życia jest konsekwencją narzucania go przez współczesną kulturę, która porzuciła chrześcijańskie wartości moralne. Prowadzi to całe narody do utraty ich duchowego fundamentu, historycznej amnezji i porzucania tradycji. Zdaniem ojców soborowych ważną rolę odgrywają w tym względzie środki masowego przekazu, które propagują konsumpcję i kwestionują moralność chrześcijańską (ŚiWSCP 2015c, F7-8).

Nasilające się współczesne procesy sekularyzacyjne prowadzą do emancypacji człowieka względem Stwórcy i osłabiają wpływ Cerkwi na życie wiernych. Ponadto, promując ideę koniecznego postępu, błędnie utożsamiają prawosławne nauczanie ze źle pojętym konserwatyzmem (ŚiWSCP 2016b, 5; ŚiWSCP 2016a, 10). Zawężone pojęcie postępu człowieka jest zdaniem ojców soborowych kolejną przyczyną narastającego kryzysu ekologicznego. Cerkiew, odwołując się do antropologii biblijnej i swego duchowego doświadczenia, wskazuje, że autentyczny postęp człowieka nie może opierać się na redukcjonistycznej wizji człowieka, która pomija jego wieczne przeznaczenie (ŚiWSCP 2016a, 12). Cerkiew konsekwentnie odrzuca więc koncepcję rozwoju człowieka, który respektuje jedynie kryterium wysokiego poziomu życia na płaszczyźnie ekonomicznej, a pomija sferę wartości duchowych (ŚiWSCP 2016a, 15; ŚiWSCP 2016b, 9).

Dokumenty soborowe zauważają głębokie zmiany, jakie zaszły w stylu życia człowieka dzięki rozwojowi nauki i techniki. Zwracają jednak uwagę, że właściwe funkcjonowanie w zmieniającym się świecie wymaga od człowieka dogłębnego namysłu nad postępek i skutkami, jakie powoduje on w stylu życia człowieka. Postęp prócz dobrodziejstw stał się bowiem także źródłem zagrożeń, które prowadzą do manipulacji ludzką wolnością, traktowania człowieka jako środka, stopniowej utraty bezcennych tradycji oraz niszczenia środowiska naturalnego (ŚiWSCP 2016a, 11).

3. SPOSÓB PRZEZWYCIĘŻENIA KRYZYSU

Nauczanie soborowe, prócz stwierdzenia, że nasza planeta doświadcza kryzysu ekologicznego i wskazania jego przyczyn, prezentuje także kierunki jego przezwyciężenia. Ojcowie soborowi są zdania, że warunkiem przezwyciężenia kryzysu jest nawrócenie ekologiczne, asceza, edukacja i odpowiedzialność międzypokoleniowa.

Sobór, uznając, że źródłem kryzysu ekologicznego jest duchowa emancypacja człowieka względem swego Stwórcy, konsekwentnie potwierdza, że antidotum na obecny kryzys jest powrót do ścisłej więzi ze Stwórcą oraz przyjęcie chrześcijańskiej wizji świata. Sobór naucza zatem, że z perspektywy chrześcijańskiej właściwe podejście do problemu ekologicznego wymaga nie tylko pokajania się za grzech oraz radykalnej przemiany mentalności i postaw człowieka wobec przyrody. Chrześcijańska troska o stworzenie wymaga także praktykowania ascezy, która stanowi lekarstwo na współczesną konsumpcję posuniętą aż do deifikacji potrzeb człowieka. Zatem pełny powrót do wspólnoty ze Stwórcą domaga się ponownego uznania przez człowieka swoich zobowiązań względem stworzenia. Stwórca, powierając człowiekowi świat i zezwalając na korzystanie z niego, uczynił bowiem człowieka odpowiedzialnym za całe stworzenie i nałożył ograniczenia na jego wykorzystywanie (ŚiWSCP 2016a, 14).

Wprawdzie dokumenty soborowe nie mówią wprost o „nawróceniu ekologicznym”, wydaje się jednak, że wyrażenie to najlepiej oddaje myśl soboru. O „nawróceniu ekologicznym” jako o dogłębnej przemianie stosunku człowieka do stworzenia z podkreśleniem duchowego wymiaru tej przemiany mówi się już od lat. Wiele wskazuje na to, że Jan Paweł II był jednym z pierwszych, który użył tego wyrażenia. Na audiencji generalnej w dniu 17 stycznia 2001 r. stwierdził „trzeba więc wspierać i zachęcać do «nawrócenia ekologicznego», które w ostatnich dziesięcioleciach sprawiło, że ludzkość stała się bardziej wrażliwa na niebezpieczeństwo katastrofy, do jakiej zmierzaliśmy. Człowiek przestał być «włodarzem» Stwórcy, a stał się niezależnym despota, który zaczyna rozumieć, że musi się zatrzymać u progu przepaści” (John Paul II 2001, 4).

Z nawróceniem wiąże się odrzucenie grzechu i trwała postawa zmiany stylu życia. Ojcowie soborowi wprawdzie nie mówią wprost o „grzechu ekologicznym”, mówią jednak o „grzechu nadużycia zasobów naturalnych planety” (ŚiWSCP 2016a, 14). Współgra to ze znacznie wcześniejszymi wypowiedziami Bartłomieja I, który już w roku 1997 podczas sympozjum w Santa Barbara powiedział: „popętnienie przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu jest grzechem... powodowanie wymierania gatunków i niszczenie biologicznej różnorodności boskiego stworzenia... degradacja integralności Ziemi przez zmiany klimatyczne, odzieranie Ziemi z naturalnych lasów lub niszczenie jej podmokłych obszarów... by zanieczyścić wody Ziemi, jej lądy, jej powietrze i jej życie poprzez trujące substancje – jest grzechem” (Bartholomew I 1997, 13). W podobnym duchu o nadużyciach względem przyrody mówił honorowy zwierzchnik Cerkwi prawosławnej we wspólnej deklaracji wydanej z papieżem Franciszkiem po spotkaniu w Jerozolimie w maju 2014 roku: „Jesteśmy głęboko przekonani, że przyszłość rodziny ludzkiej zależy również od tego, jak chronimy — z roztropnością i współczuciem, sprawiedliwością i uczciwością — dar stworzenia, który powierzył nam nasz Stwórca. Dlatego ze skrucłą przyznajemy, że nasza planeta jest źle traktowana, co jest równoznaczne z grzechem w oczach Boga” (Franciszek i Bartłomiej I 2014, 6).

Wydaje się zatem, że choć dokumenty soborowe nie mówią wprost o „grzechu ekologicznym” i „nawróceniu ekologicznym”, to jednak ich wymowa w pełni potwierdza użycie tych wyrażen w odniesieniu do nauczania soboru. W tym kontekście konieczność ponownej reewangelizacji zlaicyzowanych społeczeństw staje się pilnym wyzwaniem, przed jakim staje dziś Cerkiew (ŚiWSCP 2016a, 6).

Drugim duchowym elementem przeciwdziałania kryzysowi ekologicznemu jest chrześcijańska asceza. Dokumenty soborowe podkreślają, że nie separuje ona człowieka od życia i bliźnich, wręcz przeciwnie – jest czynnikiem, który pozwala człowiekowi wyraźniej dostrzegać swoją więź z otaczającym go światem (ŚiWSCP 2016a, 13). Chrześcijańska wstrzemięźliwość ujmowana z perspektywy prawosławnej nie ogranicza się też jedynie do przedstawicieli życia monastycznego, ale dotyczy wszystkich wiernych (ŚiWSCP 2016b, 6). Tradycja prawosławna na przestrzeni wieków wypracowała ascetyczny etos, który – zdaniem ojców soborowych – w obliczu rozpowszechniającego się obecnie konsumpcjonizmu powinien być jeszcze bardziej wyeksponowany (ŚiWSCP 2015c, F13). Nauczanie soboru wskazuje bowiem, że właściwie praktykowana asceza chrześcijańska chroni człowieka przed autozabawczymi tendencjami, zaś ofiarna miłość jest zaprzeczeniem współczesnego indywidualizmu. Ponadto ascetyczny charakter chrześcijańskiej moralności chroni wiernych przed eudemonizmem jednostki (ŚiWSCP 2016a, 10).

Edukacja i nauka jest zdaniem ojców soborowych kolejnym ważnym czynnikiem walki ze współczesnym kryzysem ekologicznym. Dokumenty soborowe wiążą z edukacją wielkie nadzieje ze względu na jej rolę w kształtowaniu postawy odpowiedzialności za siebie i świat. Właściwa edukacja powinna jednak uwzględniać odpowiedni obraz człowieka i sens jego egzystencji. Sobór sprzeciwia się więc takim systemom oświatowym, które promują zsekularyzowany i atomocentryczny model edukacji, który wpływa destrukcyjnie na nowe pokolenia. Sobór głosi potrzebę takiego dostosowania systemów oświatowych, by edukacja miała na celu nie tylko rozwój intelektualny, lecz także kształtowała i rozwijała człowieka w całej jego pełni. Znaczy to, że musi ona uwzględniać całość psychosomatycznego i duchowego bytu człowieka, w jego relacjach względem Boga, drugiego człowieka i świata (ŚiWSCP 2016a, 9).

Sobór zwraca też uwagę na znaczenie nauki i podkreśla, że zdolność naukowego badania świata jest darem Boga dla człowieka. Jednocześnie wskazuje jednak na niebezpieczeństwa wynikające z wykorzystania niektórych osiągnięć nauki także w kontekście nadużyć względem środowiska naturalnego (ŚiWSCP 2016b, 7). Podkreślając wolność uprawiania nauki, ojcowie soborowi zwracają uwagę na obowiązek przerwania badań w momencie, gdy są naruszane podstawowe zasady ludzkie i chrześcijańskie (ŚiWSCP 2015c, F11). Dotyczy to głównie rozwijających się nauk biologicznych i powiązanej z nimi biotechnologii. Wiele osiągnięć tych nauk przynosi znaczące korzyści człowiekowi, niektóre wywołują jednak moralne dylematy, a jeszcze inne są z chrześcijańskiego punktu widzenia nie do zaakceptowania. Cerkiew stoi więc na stanowisku, że badania naukowe powinny uwzględ-

niać zasady moralne i duchowe, dzięki którym zagwarantuje się poszanowanie godności człowieka i całego stworzenia (ŚiWSCP 2015c, F12).

Sobór porusza też zagadnienie odpowiedzialności międzypokoleniowej, która stanowi ważny element współczesnej debaty ekologicznej. Dokumenty soborowe nie poświęcają temu zagadnieniu wiele uwagi. Wydaje się jednak, że taka odpowiedzialność powinna być naturalną konsekwencją ekologicznego nawrócenia, praktykowania chrześcijańskiej ascezy i właściwej edukacji. Sobór podkreśla związek pomiędzy wolnością, miłością i odpowiedzialnością oraz otwiera horyzonty na różnorodność świata i podkreśla odpowiedzialność człowieka, która powinna być zawsze ujmowana z perspektywy wieczności (ŚiWSCP 2015c, B3; ŚiWSCP 2016b, 12). Dokumenty soborowe nie pozostawiają wątpliwości w sprawie odpowiedzialności współczesnego pokolenia względem przyszłych pokoleń. Sobór naucza bowiem, że uwzględnienie woli Stwórcy w sposobie korzystania ze środowiska naturalnego przez współczesne pokolenie zagwarantuje godne życie przyszłym pokoleniom (ŚiWSCP 2016a, 14).

ZAKOŃCZENIE

Współcześnie nie dziwi już nikogo zaangażowanie przedstawicieli różnych tradycji religijnych w sprawy związane z wyzwaniem środowiskowymi. Od kilku dekad przywódcy największych religii czynnie angażują się na tym polu, współpracując z naukowcami, ekoteologami, filozofami środowiskowymi, działaczami ekologicznymi i politykami. Niezwykle doniosłą rolę odegrał w tym względzie papież Franciszek, ogłaszając encyklikę *Laudato Si'*, która została w pełni poświęcona kwestii ekologicznej. Dokument ten stał się swego rodzaju katalizatorem, który ożywił środowiska religijne na całym świecie i sprawił, że rzesze wyznawców różnych religii włączyły się w konkretne działania na rzecz troski o kondycję Ziemi (Sadowski 2016).

Niezwykle doniosłe wydarzenie, jakim był Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej wpisało się w tendencję dostrzegania powagi zagrożeń wynikających z kryzysu ekologicznego oraz konieczności podejmowania konkretnych działań, które będą zmierzały do ich zażegnania. Trudno przewidzieć skuteczność oddziaływania Soboru Kreteńskiego. Można jednak przypuszczać, że z ponad 260 mln wyznawców prawosławia duża ich część zapozna się z nauczaniem soboru, co z kolei wpłynie na styl ich obecności w świecie (PewResearchCenter 2012). Należy też zauważyć, że dokumenty soborowe w wielu kwestiach nie ograniczają się jedynie do członków Cerkwi czy nawet wszystkich chrześcijan, ich adresatami są także wyznawcy innych religii, a nawet wszyscy mieszkańcy Ziemi (ŚiWSCP 2016a, preambuła).

Czynnikiem osłabiającym ekologiczne przesłanie soboru jest fakt, że kwestie środowiskowe stanowią jedynie poboczny jego temat, jednak doniosłość wydarzenia, jakim jest zwołanie Soboru Wszechprawosławnego powoduje, że spotyka się

on z dużym zainteresowaniem zarówno ze strony wyznawców prawosławia, jak i wielu innych środowisk.

Na uwagę zasługuje też fakt, że dokumenty Soboru Kreteńskiego potwierdzają nauczanie innych liderów religijnych co do przyczyn współczesnego kryzysu ekologicznego. Zdaniem soboru, fundamentalną przyczyną kryzysu jest człowiek, który, zrywając więź ze swym Stwórcą, sprzeniewierzył się swoim obowiązkom wobec stworzenia i doprowadził do jego degradacji. Laicyzacja i osłabienie więzi z Bogiem spowodowało utratę wewnętrznej harmonii człowieka nie tylko ze Stwórcą, ale także z drugim człowiekiem, światem przyrody, a nawet z samym sobą. Podobną diagnozę kryzysu ekologicznego przedstawiają przedstawiciele innych religii, którzy także we współczesnej sekularyzacji widzą najgłębsze przyczyny kryzysu. W takim właśnie duchu wypowiada się papież Franciszek w encyklice *Laudato Si'*. Podobną myśl prezentuje intelektualista muzułmański Sayyed Hossein Nasr, który stwierdza, że „Ziemia krwawi z powodu ran zadanych jej przez ludzkość, która nie żyje już w harmonii z Niebem, a w związku z tym nieustannie zmagają się z ziemskim środowiskiem” (Nasr 1996, 3). Podobną diagnozę kryzysu ekologicznego stawia też duchowy przywódca buddyzmu, stwierdzając „moim zdaniem, najważniejszą kwestią dla skutecznej ochrony środowiska naturalnego jest przywróceniem człowiekowi wewnętrznej harmonii” (Dalai Lama 1995, 53).

Nauczanie soborowe wskazuje, że zaburzenie relacji człowieka względem swego Stwórcy prowadzi do indywidualizmu, egoizmu, konsumpcjonizmu oraz takiej koncepcji rozwoju, która ogranicza się jedynie do ekonomicznego wymiaru życia ludzkiego. Wszystko to skutkuje nieodpowiedzialnym wykorzystywaniem przyrody. Zdaniem ojców soborowych nadzieją na odwrócenie tych niebezpiecznych tendencji jest odnowienie więzi ze Stwórcą, praktykowanie ascezy i właściwa edukacja. Ich zdaniem pozwoli to człowiekowi w taki sposób wykorzystywać przyrodę, by stanowiła ona dobre środowisko życia przyszłych pokoleń.

Pomimo zachodzących w świecie procesów sekularyzacyjnych, religie wciąż znacząco wpływają na codzienne wybory swych wyznawców. Wydaje się więc, że światowe religie mają do odegrania ważną rolę w walce z kryzysem ekologicznym (Tucker i Grim 1997, xvii). Chociaż religie same nie rozwiążą narastającego kryzysu, to wiele wskazuje na to, że są one koniecznym partnerem, bez którego nie uda się tego celu osiągnąć. Ekologiczna inicjatywa Soboru Kreteńskiego jest więc tym bardziej ważna i godna upowszechnienia.

BIBLIOGRAFIA:

Bartholomew I. 1997. *Address of His Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew at the Environmental Symposium* (Santa Barbara, 8 listopada 1997), cyt. za Gottlieb, Roger. 2006. *The Oxford Handbook of Religion and Ecology*. Oxford-New York: Oxford University Press.

Benedict XVI i Bartholomew I. 2006. *Common Declaration* (Phanar, Turcja, 30.11.2006). Dostęp: 19.12.2016. https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2006/november/documents/hf_ben-xvi_spe_20061130_dichiarazione-comune.html.

Biskup siemiatycki Jerzy. 2016. *Polski Kościół Prawosławny weźmie udział w Synodzie*. Dostęp: 19.12.2016. http://www.wiadomosci.cerkiew.pl/news.php?id_n=378.

Charkiewicz, Jarosław. 2016. *Synaksa Zwierzchników Lokalnych Cerkwi Prawosławnych*. Dostęp: 19.12.2016. <http://www.orthodox.pl/synaksa-zwierzchnikow-lokalnych-cerkwi-prawoslawnych/>.

Dalai Lama. 1995. *My Tibet*. Berkeley: University of California Press.

Evdokimov, Paul. 1964. *Prawosławie*, tłum. Jerzy Klinger, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Franciszek i Bartłomiej I. 2014. *Wspólna Deklaracja* (Jerozolima, 25.05.2014). Dostęp: 19.12.2016. http://w2.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/may/documents/papa-francesco_20140525_terra-santa-dichiarazione-congiunta.html.

John Paul II i Bartholomew I. 2003. *Roman Catholic-Eastern Orthodox Joint Declaration on the Environment* (Venice, Italy: 10.06.2002). W: *Worldly Wonder. Religions Enter their Ecological Phase*, red. Mary E. Tucker, 143-147. Chicago-La Salle: Open Court.

John Paul II. 2001. *General Audience God Made Man the Steward of Creation* (17.01.2001). Dostęp: 18.12.2016. http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html.

KAI. 2016. *Sobór Wszechprawosławny w 2016 roku*. Dostęp: 19.12.2016. <https://ekai.pl/wydarzenia/ekumenizm/x76091/sobor-wszechprawoslawny-w-roku/>.

Nasr, Sayyed H. 1996. *Religion and the Order of Nature*. New York: Oxford University Press.

PewResearchCenter. 2012. *The Global Religious Landscape – Christians*. Dostęp: 18.12.2016. <http://www.pewforum.org/2012/12/18/global-religious-landscape-christians/>.

Rezac, Mary. 2016. *Who is 'The Green Pope' REALLY?* Dostęp: 19.12.2016. <http://www.catholic.org/news/hf/faith/story.php?id=72197>.

Sadowski, Ryszard F. 2015. *Filozoficzny spór o rolę chrześcijaństwa w kwestii ekologicznej*. Warszawa: TNFS.

Sadowski, Ryszard F. 2016. Teoretyczne i praktyczne zaangażowanie różnych tradycji religijnych w kwestię klimatyczną. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 14(4), [w druku].

Sisson, Rob. 2013. *The Greenest Pope*. Dostęp: 19.12.2016. <http://www.catholic.org/news/green/story.php?id=53605>.

ŚiWSCP (Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej). 2016a. Orędzie. *Cerkiewny Wiestnik*, LXIII (4), 5-22.

ŚiWSCP (Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej). 2016b. Przesłanie. *Cerkiewny Wiestnik*, LXIII (4), 23-28.

ŚiWSCP (Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej). 2016c. Misja Cerkwi prawosławnej we współczesnym świecie. *Cerkiewny Wiestnik*, LXIII (4), 54-63.

Tucker, Mary E. i John Grim. 1997. The Nature of the Environmental Crisis. W: *Buddhism and Ecology. The Interconnection of Dharma and Deeds*, red. Mary E. Tucker i Duncan R. Williams, xv-xxxi. Cambridge: Harvard University Press.